

Granice przelewu wierzytelności w stosunku do faktycznie niewypłacalnej spółki kapitałowej w kontekście dyskusji o zasadzie jedności prawa cywilnego

prof. UO dr hab. Rafał Adamus¹

Niniejsze opracowanie dotyczy, po pierwsze, zagadnienia pozostającego na styku prawa cywilnego i prawa handlowego. Powstaje bowiem pytanie, jakie są granice przelewu wierzytelności w stosunku do faktycznie niewypłacalnej spółki kapitałowej, a w szczególności czy w jego granicach mieszczą się *implicite* także roszczenia w stosunku do członków zarządu faktycznie niewypłacalnej spółki kapitałowej. Wskazane zagadnienie nie jest wolne od poważnych kontrowersji. Jest przy tym interesujące nie tylko pod względem teoretycznym, ale ma również istotne znaczenie praktyczne. Po drugie, opracowanie to ma posłużyć zabrani głosu w dyskusji nad zasadą jedności prawa cywilnego.

Wprowadzenie

Niniejsze opracowanie ma dwa wątki przewodnie, które można traktować jako autonomiczne. Pierwszy z nich odnosi się do toczącej się doktrynalnej dyskusji co do trafności przyjęcia swego czasu przez ustawodawcę zasady jedności prawa cywilnego. Ów wątek ma zatem wymiar ogólnoteoretyczny (abstrakcyjny). W ramach drugiego (skonkretyzowanego) zostanie przedstawione studium konkretnej instytucji prawnej na styku prawa cywilnego i handlowego, z propozycją konkretnego sposobu rozwiązania wskazanego dylematu prawnego. Na przykładzie konkretnego zagadnienia szczegółowego zostaną sformułowane pewne uwagi do dyskusji, odnoszące się do pierwszego z wątków niniejszego opracowania.

Pomiędzy instytucjami prawa handlowego a instytucjami prawa cywilnego zachodzą liczne naturalne interakcje². W opracowaniu zostanie poddana analizie problematyka pewnej konkretnej kontrowersji prawnej, pozostającej na styku prawa handlowego (które obecnie w Polsce jest wyspecjalizowanym działem prawa cywilnego³) i „czystego” prawa cywilnego. Problem odnosi się do zakresu cesji wierzytelności cedenta na rzecz cesjonariusza w stosunku do faktycznie niewypłacalnej, w dacie przelewu, spółki kapi-

tałowej (*debitor cessus*)⁴ i sprowadza się do następującego pytania: czy cesja wierzytelności wobec faktycznie niewypłacalnej spółki kapitałowej obejmuje także sama przez się wierzytelność odszkodowawczą⁵ cedenta w stosunku

¹ Autor jest pracownikiem Uniwersytetu Opolskiego i radcą prawnym; ORCID: 0000-0003-4968-459X.

² Zob. np. J. Frąckowiak, Instytucje prawa handlowego w kodeksie cywilnym, *Rej.* Nr 6/2003, s. 17; M. Tarska, Jedność prawa cywilnego a regulacja prawna spółek handlowych – zagadnienia wybrane, „*Acta Iuris Stetinensis*” Nr 3(27)/2019, s. 193 i n.

³ J. Jabłońska-Bonca, Wprowadzenie do prawa, Warszawa 2008, s. 144; Z. Radwański, Prawo cywilne – część ogólna, Warszawa 2009, s. 1 i n.; M. Saffjan [w:] System Prawa Prywatnego. T. I. Prawo cywilne – część ogólna, pod red. M. Saffjana, Warszawa 2007, s. 30 i n.; A. Wolter, J. Ignatowicz, K. Stefaniuk, Prawo cywilne. Zarys części ogólnej, Warszawa 1996, s. 15 i n.

⁴ Na temat problemu ochrony dłużnika przelanej wierzytelności zob. np. K. Zawada [w:] System Prawa Prywatnego. T. VI. Prawo zobowiązań – część ogólna, pod red. A. Olejniczka, Warszawa 2009, s. 1051 i n.

⁵ Przepis art. 299 KSH (a poprzednio art. 298 rozporządzenia Prezydenta RP z 27.6.1934 r. – Kodeks handlowy, *Dz.U.* Nr 57, poz. 502 ze zm.; dalej jako: KH) był przedmiotem pewnych kontrowersji co do charakteru odpowiedzialności członków zarządu. Według zapatrywań niektórych przedstawicieli doktryny jest to odpowiedzialność gwarancyjna, subsydiarna, np. A. Kidyba, Kodeks spółek handlowych. Komentarz aktualizowany, *Lex/el* 2021; A. Nowacki, Spółka z ograniczoną odpowiedzialnością. T. II. Komentarz do art. 227–300 KSH, Warszawa 2021. Według innych jest to odpowiedzialność odszkodowawcza, np. A. Szajkowski, M. Tarska [w:] S. Sołtyński, A. Szumański, J. Szwaja, Kodeks spółek handlowych. T. 2. Komentarz, Warszawa 2005, s. 968; K. Strzelczyk [w:] R. Potrzeszcz, A. Siemiątkowski, Kodeks spółek handlowych. Komentarz. Spółka z ogra-

do członka zarządu⁶ dłużnika cedowanej wierzytelności? Sam mechanizm cesji to instytucja prawa cywilnego. Granic przelewu wierzytelności należy poszukiwać nie tylko w regulacji art. 509 i n. KC, ale także w prawie handlowym. Wierzytelność odszkodowawcza wobec członka zarządu faktycznie niewypłacalnej spółki kapitałowej może się wiązać z różnymi faktami wyrządzającymi szkodę, np. z niezgłoszeniem – wbrew prawnemu obowiązкови – terminowego wniosku o ogłoszenie upadłości spółki kapitałowej⁷, doprowadzeniem spółki do niewypłacalności itp. Z uwagi na ułatwienia dowodowe dla wierzyciela w procesie, dzięki przyjętemu przez ustawodawcę zabiegowi inwersji ciężaru dowodowego (art. 299 KSH, art. 21 ust. 3 PrUp), praktyczne znaczenie ma **roszczenie z tytułu braku terminowego złożenia wniosku o ogłoszenie upadłości**. Przez „faktyczną” niewypłacalność spółki kapitałowej rozumie się w niniejszym opracowaniu stan, w którym wierzytelność nie została zaspokojona w wyniku egzekucji singularnej czy egzekucji generalnej ani nie może zostać potrącona. Innymi słowy, jest to brak zdolności spółki – dłużnika – do spełnienia przelewanej świadczenia.

Na marginesie warto wspomnieć, że księga druga KH zatytułowana „Czynności handlowe” nie regulowała osobno przelewu wierzytelności jako czynności kupca. Przelew wierzytelności (zmiana wierzyciela) była przedmiotem regulacji art. 168–176 rozporządzenia Prezydenta RP z 27.10.1933 r. – Kodeks zobowiązań⁸. Mechanizm prawny przelewu jest niewątpliwie instytucją prawa cywilnego.

Niemniej przelew wierzytelności pozostający w związku ze stosunkiem spółki handlowej co do pewnych jego aspektów podlega szczególnej regulacji prawa handlowego, np. wierzytelność względem osoby trzeciej może być przedmiotem wkładu⁹ do spółki prawa handlowego. Do wniesienia takiego wkładu do spółki zostanie wykorzystany cywilistyczny mechanizm przelewu wierzytelności. Niemniej przesłanki wniesienia takiego wkładu do spółki, tryb wniesienia wkładu do spółki itp. podlegają regulacji prawa handlowego. Dalej, zgodnie z art. 55 KSH, jeżeli wspólnik jawny przeniesie na osobę trzecią, w drodze cesji wierzytelności, niektóre prawa z tytułu uczestnictwa w spółce jawnej, wówczas jego następca prawny nie staje się współnikiem spółki jawnej, a w szczególności nie służy mu uprawnienie do zasięgania informacji o stanie majątku i interesów tej spółki.

Instytucją w pewnym sensie pokrewną do przelewu wierzytelności (skutkującej zmianą podmiotową w ramach zobowiązaniowego stosunku cywilnoprawnego) jest instytucja rozporządzenia ogółem praw i obowiązków w handlowej spółce osobowej (art. 10 KSH) czy rozporządzenia udziałami (art. 180 i n. KSH) lub akcjami (art. 300³⁶ i n. KSH, art. 337 i n. KSH) w spółce kapitałowej. Zmiana wspólnika jest jednak elementem regulacji prawa handlowego.

W odniesieniu do problemu prawnego z zakresu prawa cywilnego poruszanego w niniejszym opracowaniu przepisy prawa handlowego również mają istotne znaczenie.

Zagadnienia ogólne dotyczące przelewu wierzytelności

1. Cesja prosta i cesja złożona

Generalnie rzecz ujmując, cesja wierzytelności jest narzędziem służącym do zmian podmiotowych w ramach zobowiązaniowego stosunku prawnego. Przelew wierzytelności może przybrać postać prostej transakcji albo postać transakcji złożonej.

Jeżeli wierzytelność cedenta jest podzielna, a wierzytelność pieniężna jest zawsze podzielna, wówczas istnieje możliwość przeniesienia tej wierzytelności na dwie lub więcej osób albo łącznie (w częściach ułamkowych albo do niepodzielnej ręki) albo oddzielnie (wielość cesjonariuszy).

Przedmiotem cesji może być tylko część wierzytelności. Na podstawie autonomii woli stron może to nastąpić według różnych kryteriów (prostych albo złożonych, skumulowanych), np. cesja może się odnosić do części pretensji głównej i adekwatnie do tego odpowiedniej części odsetek i kosztów. Cesja może się odnosić do poszczególnych fragmentów pra-

niczoną odpowiedzialnością, Warszawa 2001, s. 641; A. Rachwał [w:] *Prawo spółek handlowych*. T. 2A. System Prawa Handlowego, pod red. A. Szumańskiego i S. Włodyki, Warszawa 2007, s. 1034. Niemniej wśród zwolenników koncepcji odpowiedzialności odszkodowawczej nie ma jednolitości zapatrywań. Niektórzy traktują szkodę na gruncie art. 299 KSH jako szkodę klasyczną, a niektórzy jako szkodę „inaczej rozumianą”. Pogląd o odszkodowawczym charakterze odpowiedzialności z czasem zyskał przewagę w orzecznictwie sądowym. Uchwała SN z 7.11.2008 r., III CZP 72/08, Legalis stanowi, że: „do roszczeń wierzycieli spółki z ograniczoną odpowiedzialnością przeciwko członkom jej zarządu (art. 299 KSH) mają zastosowanie przepisy o przedawnieniu roszczeń o naprawienie szkody wyrządzonej czynem niedozwolonym”. Taki charakter odpowiedzialności cywilnej członków zarządu na podstawie art. 299 KSH przyjmuje się w niniejszym opracowaniu. Niemniej charakter odpowiedzialności członków zarządu (gwarancyjny albo odszkodowawczy) nie determinuje głównych wniosków niniejszego opracowania. Z kolei na gruncie art. 21 ust. 3 ustawy z 28.2.2003 r. – Prawo upadłościowe (t. jedn.: Dz.U. z 2020 r. poz. 1228 ze zm.; dalej jako: PrUp) odszkodowawczy charakter odpowiedzialności członków zarządu wobec wierzycieli spółki nie budzi już wątpliwości. Zob. np. R. Adamus, *Odpowiedzialność reprezentanta dłużnika za niezłożenie w terminie wniosku o ogłoszenie upadłości*, MPH Nr 2/2015, s. 30 i n.

⁶ W opracowaniu posłużono się skrótem myślowym, przyjmując, że chodzi o odpowiedzialność odszkodowawczą członka zarządu. Niemniej na podstawie art. 21 ust. 3 PrUp odpowiedzialny odszkodowawczo wobec wierzyciela jest każdy, kto na podstawie ustawy, umowy spółki lub statutu ma prawo do prowadzenia spraw dłużnika (w tym wypadku spółki kapitałowej) i do jego reprezentowania, samodzielnie lub łącznie z innymi osobami. W konkretnym przypadku może chodzić o odpowiedzialność członka rady dyrektorów.

⁷ Zob. np. J. Frąckowiak, A. Kappes, *Odpowiedzialność za niezgłoszenie wniosku o upadłość w prawie polskim*. Najnowsze trendy w polskim i niemieckim prawie spółek i prawie koncernowym – konferencja ku czci Profesora Dr. Dres. h.c. Marcus Luttera (Warszawa, 2.6.2011 r.) – dodatek do MoP Nr 24/2011, s. 2032 i n.

⁸ Dz.U. Nr 82, poz. 598 ze zm.

⁹ Zob. np. M. Gomola, *Wierzytelność jako przedmiot wkładu do spółki kapitałowej – wybrane zagadnienia*, „Przegląd Sądowy” Nr 10/2002, s. 32.